अनित्यत्वेन च स्नेहं क्षुधां योगेन पण्डितः । कारुण्येनात्मनो मानं तृष्णाञ्च परितोषतः ।
उत्थानेन जयेत्तन्द्रीं वितर्कं निश्चयाज्जयेत् । मौनेन बहुभाष्यञ्च धैर्य्येण च भयं त्यजेत् । ८८९
यच्छेद्वाङ्मनसी बुद्ध्या तां यच्छेज्ज्ञानचक्षुषा । ज्ञानमात्मावबोधेन यच्छेदात्मानमात्मना ।
तदेतदुपशान्तेन बोद्धव्यं शुचिकर्म्मणा । योगदोषान् समुच्छिद्य पञ्च यान् कवयो विदुः ।
कामं क्रोधञ्च लोभञ्च भयं स्वप्नञ्च पञ्चमं । परित्यज्य निषेवेत यतवाग्योगसाधनात् ।
ध्यानमध्ययनं दानं सत्यं ह्रीरार्ज्जवं क्षमा । शौचमाहारतः शुद्धिरिन्द्रियाणाञ्च संयमः ।
एतैर्विवर्द्धते तेजः पाप्मानमुपहन्ति च । सिध्यन्ति चास्य सङ्कल्पा विज्ञानञ्च प्रवर्त्तते । ८९०
धूतपापः स तेजस्वी लघ्वाहारो जितेन्द्रियः । कामक्रोधौ वशे कृत्वा निनीषेद्ब्रह्मणः पदं ।
अमूढत्वमसङ्गित्वं कामक्रोधविवर्ज्जनं । अदैन्यमनुदीर्णत्वमनुद्वेगो व्यवस्थितिः ।
एष मार्गो हि मोक्षस्य प्रसन्नो विमलः शुचिः । तया वाक्कायमनसां नियमः कामतोऽन्यथा ।
इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्व्वणि मोक्षधर्म्मपर्व्वणि योगाचारानुवर्णने पञ्चसप्तत्यधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २७५ ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनं । नारदस्य च संवादं देवलस्यासितस्य च ।
आसीनं देवलं वृद्धं बुद्ध्वा बुद्धिमतांवरं । नारदः परिपप्रच्छ भूतानां प्रभवाप्ययं । ८९१
॥ नारद उवाच ॥ कुतः सृष्टमिदं विश्वं ब्रह्मन् स्थावरजङ्गमं । प्रलये च कमभ्येति तद्भवान् प्रब्रवीतु मे ।
॥ असित उवाच ॥ येभ्यः सृजति भूतानि कालो भावप्रचोदितः । महाभूतानि पञ्चेति तान्याहुर्भूतचिन्तकाः ।
तेभ्यः सृजति भूतानि काल आत्मप्रचोदितः । एतेभ्यो यः परं ब्रूयादसद्ब्रूयादसंशयं ।
विद्धि नारद पञ्चैतान् शाश्वतानचलान् ध्रुवान् । महतस्तेजसो राशीन् कालषष्ठान् स्वभावतः ।
आपश्चैवान्तरीक्षञ्च पृथिवी वायुपावकौ । नासीद्धि परमन्येभ्यो भूतेभ्यो मुक्तसंशयं । ८९२
नोपपत्त्या न वा युक्त्या त्वसद्ब्रूयादसंशयं वेत्थ तानभिनिर्वृत्तान् षडेते यस्य राशयः ।
पञ्चैव तानि कालश्च भावाभावौ च केवलौ । अष्टौ भूतानि भूतानां शाश्वतानि भवात्ययौ ।
अभावं यान्ति तेष्वेव तेभ्यश्च प्रभवन्त्यपि । विनष्टोऽपि च तान्येव जन्तुर्भवति पञ्चधा ।
तस्य भूमिमयो देहः श्रोत्रमाकाशसम्भवं । सूर्य्याच्चक्षूरयो वायोरङ्घ्रिस्तु खलु शोणितं ।
चक्षुषो नासिका कर्णौ त्वग्जिह्वेति च पञ्चमी । इन्द्रियाणीन्द्रियार्थानां ज्ञानानि कवयो विदुः । ८९३
दर्शनं श्रवणं घ्राणं स्पर्शनं रसनन्तथा । उपपत्त्या गुणान् विद्धि पञ्च पञ्चसु पञ्चधा ।
रूपं गन्धो रसः स्पर्शः शब्दश्चैवाथ तद्गुणाः । इन्द्रियैरुपलभ्यन्ते पञ्चधा पञ्च पञ्चभिः ।
रूपं गन्धं रसं स्पर्शं शब्दश्चैवाथ तद्गुणान् । इन्द्रियाणि न बुद्ध्यन्ते चेतसा तैस्तु बुद्ध्यते ।
चित्तमिन्द्रियसङ्घातात्परं तस्मात् परं मनः । मनसस्तु परा बुद्धिः चेतसो बुद्धितः परः ।
पूर्व्वं चेतयते जन्तुरिन्द्रियैर्विषयान् पृथक् । विचार्य्य मनसा पश्चादथ बुद्ध्या व्यवस्यति । ८९४
इन्द्रियैरुपलब्धार्थान् बुद्धिमांस्तु व्यवस्यति । चित्तमिन्द्रियसङ्घातं मनो बुद्धिस्तथाष्टमी ।
अष्टौ ज्ञानेन्द्रियाण्याहुरेतान्यध्यात्मचिन्तकाः । पाणिपादञ्च पायुश्च मेहनं पञ्चमं मुखं ।